

Broedgeval van grote gele kwikstaart in hartje Rotterdam

Rens de Boer [ecoloog, Bureau Stadsnatuur; deboer@bureaustadsnatuur.nl]

Garry Bakker [ecoloog, Bureau Stadsnatuur; bakker@bureaustadsnatuur.nl]

Sander Elzerman [ecoloog, Bureau Stadsnatuur; elzerman@bureaustadsnatuur.nl]

André De Baerdemaeker [ecoloog, Bureau Stadsnatuur; debaerdemaeker@bureaustadsnatuur.nl]

In Natuurlijk Rotterdam 2002-1, de toenmalige nieuwsbrief van Bureau Stadsnatuur en voorloper van de huidige ecologische bijdragen in Straatgras, bespreken Dick Hoek en Floris Brekelmans het voorkomen van de ijsvogel (*Alcedo atthis*) en de grote gele kwikstaart (*Motacilla cinerea*) in Rotterdam. Van beide soorten zijn in die periode nog voornamelijk waarnemingen van buiten het broedseizoen bekend (Hoek & Brekelmans 2002). Ijsvogels doken vooral op in de grotere parken, maar de grote gele kwikstaart ook in de binnenstad, waar de soort in najaar en winter veel op platte daken verbleef. Van beide soorten waren op dat moment geen broedgevallen in Rotterdam bekend. De auteurs verzochten: *“Of beide soorten zich ooit als broedvogel in de stad zullen vestigen is afwachten. Voor de grote gele kwikstaart lijkt het nu onwaarschijnlijk. Voor de ijsvogel zijn er zeker mogelijkheden, vooral als er op geschikte plaatsen steilwandjes worden aangelegd.”*

Wat dat laatste betreft sloegen ze de spijker op de kop. De ijsvogel heeft intussen op diverse plekken en meermaals met succes gebroed. Langzaam aan zijn we de soort als een min of meer normale Rotterdamse broedvogel gaan beschouwen. Maar die kwikstaart, dat is inderdaad een ander verhaal. Het aantal waarnemingen in de wintermaanden nam de afgelopen jaren wat toe, wat niet echt opzienbarend genoemd kan worden. Tot in het voorjaar van 2020 datgene gebeurde waar Dick en Floris al achttien jaar naar uitkeken: een nestje van de grote gele kwikstaart in Rotterdam!

Zoekactie

Op 8 mei kwam Rens de Boer tijdens een broedvogelinventarisatie in Het Park bij de Euromast, om 13:39 uur een druk foeragerend mannetje grote gele kwikstaart tegen. Deze waarneming deed bij hem direct de nodige alarmbellen afgaan. Op 13 mei trof Rens op de

zelfde plaats zelfs een paartje aan met snavels vol insecten; dit moést een lokaal broedgeval gaan opleveren! Volgende uitdaging: de nestplaats lokaliseren. Er werd gefoerageerd langs de oever van de vijver achter Heerenhuys de Heuvel en het naastgelegen koetshuis. Vanaf de oevers vlogen de vogels boven het water om daar insecten uit de lucht te pikken, maar ook werd veelvuldig naar voedsel gezocht tussen madeliefjes op de gazons, zoals witte kwikstaarten (*Motacilla alba*) dat ook doen. Geschikte nestlocaties in Het Park zelf leken te ontbreken; rondom de potentiële plekken bij bruggen, muren of andere aan water gelegen bouwwerken waren geen geschikte nestplekken te vinden en de vogels leken soms spoorloos verdwenen. Uiteindelijk zag Rens dat de vogels hun voedsel wegbrachten het park uit, steevast in noordwestelijke richting. Daar bevindt zich de Parksluis, dus verplaatsten Rens en collega's de zoekactie de volgende dag daarheen. Dit leek een op het eerste gezicht ondenkbare plaats, gelegen aan een van de drukste verkeersknooppunten

in de stad. Stapje voor stapje leidde het volgen van de regelmatig roepende vogels de ecologen na ruim twee uur naar de nestplek: een spleet in de sluismuur van de Grote Parksluis, pal naast de Coolhavenbrug.

Snavels vol insecten

Met zowel druk weg- als vaarverkeer op enkele meters van het nest mag dit gerust een urbaan broedgeval van de grote gele kwikstaart heten. De nestrand kon van bovenaf met een zaklantaarn worden bekeken, maar de nestkom zelf zat te diep om de jongen te zien. Opmerkelijk was dat de oudervogels, ondanks de enorme verkeersdruk direct naast het nest, zichtbaar gestoord werden door de aanwezigheid van de waarnemers nabij het nest. Wanneer werd gepost op de stoep of brug bleven beide oudervogels met snavels vol insecten waakzaam rondom de nestopening vliegen, waarbij de alarmroep werd geuit. Pas enkele minuten nadat de waarnemers zich hadden teruggetrokken werd het nest aarzelend bezocht.

▲ De moedervogel met een portie verse prooien voor haar jongen; 14 mei 2020. (Garry Bakker)

▲ De Parksluis, broedplaats van de grote gele kwikstaart, verbindt de Delfshavense Schie met de Nieuwe Maas; op de achtergrond (rechts) het Erasmus MC en de nieuwbouw van Little Coolhaven. (Sander Elzerman)

De nestvondst op 14 mei was net op tijd. Op 19 mei werd nog in het nest gevoerd, maar een dag later hadden twee jongen het nest verlaten. De nauwelijks vliegvlugge jongen zaten op en nabij bewegende sluisdelen en beide oudervogels vlogen geregeld af en aan met voer. Op 22 mei hielden beide jongen zich nog op nabij de nestplaats, op de sluismuur en sluisdeuren, waar ze met name door het mannetje werden gevoerd. Aangevoerde prooien bestonden onder meer uit emelten en diverse

soorten vliegen en muggen, die nadat de jongen waren uitgevlogen ook op en rond de sluis werden buitgemaakt.

Meer waarnemingen

In de periode hierna verplaatsten de vogels zich ruimer over de omgeving, waarbij het gezin voornamelijk in Het Park rondliep. Op 30 mei zag Marlou de Rijke een oudervogel met jong in Het Park, waar zij op 3 juni één en op 7 juni beide jongen aantrof. Na deze datum werden geen waarnemingen meer

gedaan, ondanks regelmatige bezoeken aan Het Park en de Parksluis. Hoewel een tweede legsel bij grote gele kwikstaarten gebruikelijk is (Kwak 2002), werden daar in dit geval geen aanwijzingen voor gevonden.

Terugkijkend op diverse waarnemingen van grote gele kwikstaarten op waarneming.nl, bleek het broedpaar al vanaf half maart in de omgeving van de latere broedlocatie rond te hangen. Zo zag Piet Gravestein al op 17 maart twee foeragerende grote gele kwikstaarten

▲ Het voedsel bestaat voornamelijk uit vliegende insecten. Hier langpootmuggen en een groene vleesvlieg in de snavel van het mannetje; 14 mei 2020. (Garry Bakker)

▲ Juvenile grote gele kwikstaart op sluisdeur van de Grote Parksluis; 20 mei 2020. (André De Baerdemaeker)

▲ Volwassen man grote gele kwikstaart met voedsel bij het nest in een spleet in een kademuur van de Grote Parksluis; 14 mei 2020. (Garry Bakker)

bij de Parksluis. En op 8, 18 en 19 april zag Marlou de Rijke hier eveneens twee exemplaren, waar zij videobeelden van maakte. Die waarnemingen deden in eerste instantie niet vermoeden dat het om een broedpaar zou gaan, omdat de trek in die periode nog in volle gang is. De laatste overwinteraars verlaten de stad in maart, maar doortrekkers kunnen nog tot in mei worden waargenomen.

Opmars

De grote gele kwikstaart is in Nederland een schaarse broedvogel die zich in de broedperiode graag in de buurt van stromend water ophoudt. Daarom broedt de soort hoofdzakelijk in het oosten en zuidoosten van Nederland, vooral Twente en Limburg (Kwak 2018). In Noord-Brabant lijkt sprake te zijn van een opmars in de afgelopen twintig jaar. Hier is een verschuiving van nestplaatsgebruik te zien naar gekanaliseerde waterwegen en meer moderne kunstwerken, zoals sluizen en vooral ook waterzuiveringen (Rahder & Teerink 2017). Aansluitend neemt het aantal meldingen van broedgevallen buiten de kerngebieden toe. Daarmee lijkt de soort zijn broedareaal naar het noordwesten uit te breiden. Tegelijkertijd is regionaal juist sprake van een afname van het aantal broedparen, zoals in Twente (Kwak 2018). Een verklaring voor deze ontwikkelingen is er nog niet.

Grote gele kwikstaarten zijn niet ongevoel in dorpen en steden. In Maastricht

zijn broedgevallen midden in de stad bekend langs de Jeker, de rivier die door de historische stadskern de Maas instroomt. Hier vinden de vogels voldoende insecten in de beek en het oude stadspark er omheen. Daarnaast vinden de vogels dekking en nestplaatsen in de oude bakstenen stadsmuren, bruggen en gebouwen (Bijlsma *et al.* 2001). Buiten de zuidelijke provincies zijn stedelijke broedgevallen gedocumenteerd in Groningen (Koelman 2006), Utrecht (de Bruijn 2007) en Amersfoort (Boele *et al.* 2020). In het westen van Nederland is de soort als broedvogel vooralsnog een zeldzaamheid (Kwak 2018).

Vierde in Zuid-Holland

Het broedgeval in Rotterdam past dus mooi in de landelijke uitbreiding van het broedgebied. Daarnaast is sprake van een sterke toename van het aantal doortrekkende exemplaren (Van der Spek 2010). Broedgevallen in Zuid-Holland blijven echter uitzonderlijk, getuige slechts een handvol gedocumenteerde zekere en waarschijnlijke gevallen. Na incidentele broedgevallen in Noord-Holland, Groningen en Utrecht werd in 2006 voor het eerst met zekerheid in Zuid-Holland gebroed. Dat jaar bracht een paartje kwikstaarten één legsel groot in recreatiegebied De Wollebrand bij Honselersdijk in de gemeente Westland. Het nest bevond zich - jawell! - op een sluisdeur. Ook in 2007 werd hier succesvol gebroed (Van der Spek *et al.* 2008). Pas 12 jaar

later, in 2019, werd weer een Zuid-Hollands broedgeval vastgesteld, nu in polder Beneden-Haastrecht, gemeente Krimpenerwaard (Kleijheeg 2019). Het Rotterdamse broedgeval is daarmee pas het vierde gedocumenteerde in Zuid-Holland.

Het is overigens niet uitgesloten dat broedgevallen in de provincie over het hoofd worden gezien. Van der Spek *et al.* (2008) bespreken ongepubliceerde waarnemingen uit de jaren negentig in Leiden die duiden op een (broed)territorium. Zij sluiten niet uit dat daar in drie jaren gebroed werd. Verder zijn de afgelopen jaren verschillende waarnemingen gedaan die duiden op een broedpoging, zoals in 2007 in Katwijk aan Zee (man met nestmateriaal en bezoek aan mogelijke nestlocatie; van der Burg 2007), op 7 juni 2013 bij Mijnsheerenland (vliegvlugge juveniel gefotografeerd met een wildcamera in een faunapassage onder de A29; M. van den Hoogenhoff) en in 2017 in de Zwetterpolder bij Noordwijk (baltsend paar; Boele *et al.* 2019). Intrigerend is ook de waarneming van een overvliegend exemplaar dat op 21 juni 2017 vanuit het kantoor van Bureau Stadsnatuur gehoord werd. Werd er toen al stiekem gebroed in de omgeving? Er zijn ook enkele juli-waarnemingen van jonge dieren in de regio bekend, maar deze hoeven niet te wijzen op lokale broedgevallen. Het uitzwerfen van jongen vindt al plaats in juni-augustus, dus vrij snel na het verlaten van het nest, waarbij grote afstanden kunnen worden afgelegd (Bijlsma *et al.* 2001).

▲ Man grote gele kwikstaart bezoekt een jong in de kademuur van de Grote Parksluis; 22 mei 2020. (Garry Bakker)

Proefballon?

Het gebeurt niet vaak dat een vogelsoort zich meldt als nieuwe broedvogel in Rotterdam. Het geeft maar weer eens aan dat de stadsnatuur constant in beweging is en dat ook in steden uitbreiding van de biodiversiteit nog altijd mogelijk is, en ook daadwerkelijk plaatsvindt (zie ook de bijdragen over paddenstoelen, haviken en zadellibellen elders in deze Straatgras). Echter, of deze broedpoging meer is dan een proefballonnetje zal de toekomst moeten uitwijzen. Wanneer de ontwikkelingen in Noord-Brabant een voorbode zijn van verdere uitbreiding in het tamelijk geurbaniseerde West-Nederland is het niet ondenkbaar dat we vaker broedgevallen van grote gele kwikstaarten in de regio gaan zien. Er zijn immers voldoende potentieel geschikte broedlocaties in de regio, zoals sluisen, bruggen en waterzuiveringscomplexen en ook qua insectenaanbod doet de stad niet onder voor het buitengebied.

▲ Volwassen man grote gele kwikstaart (links) bij een van zijn pas uitgevlogen jongen op een sluisdeur; 20 mei 2020. (Tiko Seip)

Wat in ieder geval wel zeker is, is dat bij de ecologen van Bureau Stadsnatuur iedere grote gele kwikstaart bij de Parksluizen vanaf nu verdacht is. Zullen de oudervogels zich er volgend voorjaar weer vertonen? We zullen het af moeten wachten, al zijn onze verwachtingen nu aanzienlijk hoger gespannen dan die van Dick en Floris in 2002. ◀

Literatuur

- Bijlsma, R.G., Hustings, F. & Camphuysen, C.J. 2001 - Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2) - GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht
- Boele, A., van Bruggen, J., Hustings, F., van Kleunen, A., Koffijberg, K., Vergeer, J.W. & van der Meij, T. 2020 - Broedvogels in Nederland in 2018 - Sovon-rapport 2020/07 - Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen
- Boele, A., van Bruggen, J., Hustings, F., Koffijberg, K., Vergeer, J.W. & van der Meij, T. 2019 - Broedvogels in Nederland in 2017 - Sovon-rapport 2019/04 - Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen
- Bruijn, L.L.M. de, 2007 - Broedgeval van Grote gele kwikstaart in de stad Utrecht - Kruisbek 50(4): 13-15
- Burg, B. van der, 2007 - Leuke en zeldzame (broed)vogels in 2007: een eerste impressie - De Duinstag 2007(2): 2-10
- Hoek, D. & Brekelmans, F. 2002 - IJsvogels en Grote gele kwikstaarten in de stad - Natuurlijk Rotterdam 3(1): 6
- Kleijheeg, E. 2019 - Grote gele kwikstaart broedt voor het eerst in de Krimpenerwaard - Waardvogel 58(4): 10-11
- Koelman, R. 2006 - Broedgeval van Grote Gele Kwikstaart *Motacilla cinerea* in Groningen-Stad - De Grauwe Gors 2006(1/2): 35-37
- Kwak, R. 2002 - Grote Gele Kwikstaart *Motacilla cinerea* - pp. 330-331 in: Sovon Vogelonderzoek Nederland 2002 - Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000 - Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland
- Kwak, R. 2018 - Grote Gele Kwikstaart *Motacilla cinerea* - pp. 532-533 in: Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018 - Vogelatlas van Nederland. Broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering - Kosmos Uitgevers
- Rahder, J. & Teerink, S. 2017 - De grote gele kwikstaart als broedvogel in Noord-Brabant - Jaarverslag 2016 Stichting Vogels in Brabant
- Spek, V. van der, 2010 - Aantallen en trends van doortrekkende en overwinterende Grote Gele Kwikstaarten tussen Noordwijk en het Westland, Zuid-Holland - Limosa 83(3): 126-133
- Spek, V. van der, Duindam, J. & van Schie, T. 2008 - Grote Gele Kwikstaart nieuwe broedvogel in Zuid-Holland - Limosa 81(3): 92-93